

# Fülep Lajos világa – Fodor András naplójából<sup>1</sup>

## (Előhang)

A Fülep Lajosban testesült szokatlan emberi jelenés akkor érintett meg először, amikor beköltözésekor, 1947 őszén az Eötvös-kollégium földszinti folyosóján, a kijelölt lakása elé sorakoztatott, számolhatatlanul sok faláda mellett megpillantottam bricsesz nadrágos, elszánt komótosággal lépkedő, ódivatúan eredeti alakját.

Később derült ki, hogy Fülep Lajost, Ady egyik felfedezőjét, barátját, Cézanne és Nietzsche jelentőségének egyik első hazai felismerőjét, *A Szellem* című filozófiai folyóirat Lukács György melletti társszerkesztőjét, a „magyar művészet” helyretevőjét, a két világháború közti népi mozgalom egyik fő inspirátorát, a Horthy-korszak idején dunántúli falvakban, belső emigrációban (húsz éven át Zengővárkonyban) élt református papot, az 1919-ben kinevezett, majd a fehér kurzus kezdetekor katedrájától megfosztott, s csak 1946-ban rehabilitált egyetemi tanárt Keresztury Dezső hívta meg a budai kollégium diákjai közé, hogy az ifjúság körében az angol kollégiumokban meghonosított tutor, szellemi mindenés legyen. (...)

Sors és választás szerint lettem Fülep Lajos tanítványa, de a hozzákapcsolódás növekvő fontosságának megértéséhez az Eötvös-kollégium végromlását is oda kell képzelni drámai háttérként.

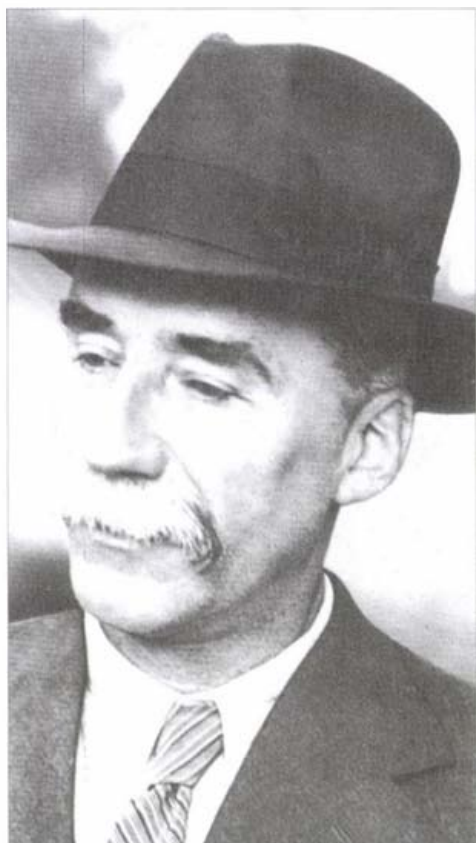
Őt magát utólagos memoár helyett a vele töltött idő folyamából kiragadott naplójegyzetekkel vélem leginkább megeleveníthetőnek.

Szabad-e ezt tenni olyan emberrel, ki szinte irtozott a személyes motívumok előtergetésétől? A feleletet mégis tőle magától idézhetem. Közülünk való tanítványának mondta: „– Ha valaki egyszer a nyilvánosság elé lépett, akár írásban, akár cselekedetekben, akkor ettől elválaszthatatlanul vállalta azt is, hogy írjak róla, megítélik.” (...)

Fülep Lajos kérdező tanító, a szókratészi módszert bőszkén vállaló életstílusához mégis illik a naponkénti számadás. Személyisége átható erejét, eleven lendületét azok érezhették igazán, akik írásain túl szavai, gesztusai áramában is megmerítkezettek.

A professzor megkülönböztetően becsülte hozzásegődött tanítványait, akik az Eötvös-kollégiumból a Széher útra is elkísérték őt. Ha velük volt, bizalmas telefonálóknak is csak így felelt: „Nem vagyok egyedül.”

A tanú jogán, huszonhárom év dokumentumainak birtokában, elsősorban e tanítványi közösség nevében szeretnék Fülepről vallást tenni, (...) Az egymás mellé válogatott szövegrészeket tetemes mennyiségük ellenére alig tíz százaléka csupán az 1947–1970 közt készült följegyzéseknek. A közreadás elsősorban azokhoz a személyekhez igazodik, akik iránt Fülep a találkozás igényéig hatóan érdeklődött. Az események tömkelegéből is főként olyan történeteket igyekeztem kiragadni, amelyekkel jelentőségteljes kérdésre: „– Mi újság?”, naponként, hetenként, havonként felelhettünk.



<sup>1</sup> Részletek *Fodor András: Ezer este Fülep Lajossal.* c. könyvből. Magvető. Bp. 1986.

## 1949. IX. 16.

Vacsora előtt a társalgóban hallgatom a Rajk-tárgyalást. Fájdalmas dolog, hogy valaki ennyire embertelenül, a védekezés halvány látszatát se mutatva, mindent magára vállaljon. S kicsoda pártzsargonban beszél! Az őt meg legelőször, amikor legelőször, amikor trockistának állítja be saját magát. Honnét tudja ilyen szabatosan a meghatározást, hiszen mi is csak az ügy után értesültünk róla. Annyira sűrűn mondja a „trockizmust”, hogy az elnök is megelégedi. Az ügyész különben csak adagol: vigyáz, hogy minden vádpont sorra kerüljön. Egy ízben kérdi Rajkot, mit ért „trockizmus” alatt. Mint amikor a betanított kisgyereket produkáltatják a vendégek előtt. A kisfiú szépen felel. Ijesztő szépen! „... minden forradalmi munkásmozgalmat bomlasztó tevékenység ...”

Hát az én emberismeretem, józanságom ezt nem veszi be. Látom, a többiek is fásultak, érdektelenek. Otthagynom a közvetítést.

Fülep nem jön vacsorázni, de üzen értem. Fáradt. Panaszodik egészségi állapotára. Igazuk volt a görögöknek: fiatalon kell meghalni. – Nem is akartam tovább élni, mint hetven évig, de ilyenformán nem tudom, azt is hogy várom ki. – Na, mi újság? – A Kollégiumról? Azt már hallottam. Megszűnik. A részleteket azonban nem ismeri még. Csodálkozva, de inkább napirendre térő fanyar mosollyal fogadja beszámolómat. – Mindez csak arra mutat, hogy közeledik a háború. Most már nincs értelme az intézkedéseknek, ez már csak olyan kapkodás. Én is keresem az új lakást, csak hol találok, majd ha innét igen menni kell? Ezzel a kétséggel s lázas meleg kézfogással búcsúzik.

Fölmegek a szobámba, s nézem a szomszéd ház világos ablakait. Onnét is áthallatszik a Rajk-tárgyalás közvetítése. Most beszél a jugoszlávokkal való összeesküvésről. De mintha csak vádakat olvasna rá saját fejére. Oly hibátlan, ideológiailag minden problémára kitérő a beszéd, a lehető legvonalasabb szeminárium szöveg.

– Hisz nem másért van ez az egész komédia, mint hogy a jugoszláv konfliktust elmérgesítsék vele – jegyezte meg keserűen Fülep. (...)

## 1950. I. 27.

Az általános helyzetről beszélünk először, aztán Adyra terelődik a szó. Zseniálisan éles eszű ember volt – mondja –, azért is kellett kábítania magát, mert aki olyan élesen látta a környező világot, mint ő (olvassuk el prózai írásait!), az nem tehetett mást. Verseit is többnyire italtól stimulálva írta. Érdeklődésünkre elmondja, hogy alacsony termetű volt. Csenevész lábú. Gín

Nem szeretett gyalog, csak gumirádleren járni. Ám robusztusnak látszott, mert nagy mellkasú volt. Fizikuma étért is tudott olyan sokáig ellenállni. Más ember 24 órát se bírt volna ki olyan életmóddal.

Babitsra terelem a szót. Szeretettel szól róla, de küllemét ugyancsak illuziórontóan írja le. Kellemetlen, éles hangú, alacsony, félretípot sarkú, rojtos nadrágú ember volt. És Móricz? Rendetlen, de igen kellemes jelenség. – Járt a vásárokra, mindent jegyzett, és ott vett magának nadrágot öt pengőért. (...)

## 1950. VI. 19.

Ma Barcsayhoz megyünk. Róla az a monda járja, hogy régi erdélyi fejedelmi család sarja. Ha kopasz fejére, szakállas arcába nézek, elhiszem. Ilyen koponyája csak neki van Budapesten.

Nagyon egyszerű, erőteljes ember, mint a képei. Szigorú, nem oldott, akár a vonalai. Először nagy, 4 méteres rajzát mutatja. Hat női alakot ábrázol. Micsoda súly, erő van egy-egy lábikrában, a kontyos fejekben! „Apró keménykontyú ángyom rézhomloka fénybe cickan”, jutnak eszembe József Attila sorai. Az egyik figura fara vonalában szinte elementáris nőiséget érzek.

Udvariaskodás nélkül, de készségesen hordja elénk a rajzait. Ezek a grafikák talán még zártabbak, mint amiket két év előtti kiállításán láttam. Színes olajképei megejtően mélyek, tiszták, többnyire az üvegfestményekre emlékeztetnek. Az utolsó 6-8 képre azt mondja, ezeket legutóbb, egy hónap alatt csinálta. Ezek a legszebbek, ebben megegyezünk. Fülep szerint az eddigi törekvések klasszikus letisztulása szemlélhető bennük: csoportok, alakok, lábak harmóniája, derekak, mellék formai feszültsége mögött izgalmas, sajtóságos kolorit. Az egyik házfalás részlet áttört színeivel érzékelteti a levegőt is, amit különben sohasem látni a Mester képein.

Hosszasan üldögélünk a művekkél szembesülve, közben Fülep és Barcsay közt megindul a beszélgetés. Mindketten melegen emlegetik Lyka Károlyt. Barcsay sűrűn látogatja is a derék aggastyánt, Fülep is készül hozzá. Barcsay kicsit élénkebbé válik, de semmi céltudatos hatáskeresés sincs a viselkedésében.

désében. Beszél a szemináriumról, ahol Medgyessyvel együtt szokott mélyen hallgatni. – Medgyessy egész végig így ül! – mutatja. (Karba fonja a kezét, s konokan leszegi az állát.) Medgyessyt tartja legnagyobb szobrásunknak. Ebben is megegyezünk.

Elmenőben Fülep kérdi, hogy voltunk megalégedve. Nagyon. – Tudják, milyen festő ezt? Egy középkorból itt maradt szerzetes miniátor, aszkéta művész. Van ebben valami, kétségtelenül. Ez bátorítja fel Kuruczot, hogy az autóbuszon már bizonygatni kezdi: – Barcsay mögött nincs közösség, és ez ma az egyetlen tisztességes művészi magatartás. A népies irodalom épp ezért fenét sem ér, belekeverik a szociográfiát az irodalomba – gyalázat! Elfehéredve, hátát az autóbusz oldalának döntve, laposra húzott szájjal csak úgy sziszeg ránk Kurucz. Enyhén szólva marhaságokat mond, csupán a hév hiteles, amivel érveit kisüvíti magából.

Ismeretem Fülleppel a vitát. Röviden és velősen közli: Kuruczot meggyőzni meddő fáradozás, konok, fafejű ember. – Azt, hogy Barcsaynak hol van a közössége, majd én elmondom maguknak, ha akarják. (...)

Amikor már hazafelé megyünk, beszélni kezd Fülep arról is. Hol van Barcsay közössége. – Ez az én történelemfilozófiámnak egyik legfontosabb része – mondja előre.

– Én a kort nem úgy tekintem, mint tekinti például Lukács György, aki Goethe és koráról szólva arról a hetven évről ír, amennyit Goethe élt? Pedig hát Goethében nem csak az a hetven év van, hanem évszázadok. Vagy hogy megvilágítsam egy magukhoz közelebbi tereumon: Bartók! Bartók zenéjének éltető része a népzene. A kortárs közösség produktuma volt az a népzene, amit fölhasznált? Nem, hiszen azok a népdalok évszázadok, sőt évezredek termése. Ott kezdődik Bartók közössége, abban a valamikoriban, és minden igazi művész kora visszanyúl a múltba a közös izlésű, eredendően fogékony közösséghez, hiszen ha ez nem így volna, ketten egy műre nem mondhatnánk azt, hogy szép. Így megvan és meglesz Barcsay közössége is, épp azért, mert nemcsak a kortársi korra támaszkodik. (...)

## X. 9.

A nap igazi fontos eseménye: Fülep akadémiai székfoglalója, amelyre a szeminárium elbliccelése árán is elmegyünk.

Eleinte kevés a nép, de mi majd megszaporitjuk. Basch integet, látom Sárközínéket is. Az utolsó padokat foglaljuk el.

Az Öreg kissé szerényen, paposan megy ki az asztalhoz, bejelenteni a címet, mint Isten ígését: „A magyar művészettörténelem föladata.” Alapos bevezetés után hamar kimondja a lényegét: nincs magyar művészettörténelem, a föladata tehát, hogy legyen. Az irodalomtörténetnek már 1854-ben kézikönyve van a költészetről. „Az irodalom történelmének volt miért, miből s mivégre megszületnie, a művészetnek nem volt.” Ötletesen, erős fogalmi összefüggésekkel beszél F. Körölnéze közben látom, hogy a terem szinte teljesen megtelt. Most jött be Barcsay.

Jegyzem az előadást, de bizonyára megjelenik majd nyomtatásban. Hozzánk legszemélyesebben akkor szól, amikor a magyar művészettörténet kiszélesítésének elvét részletezi. A nagy stílusok népiesednek, nem elég csak a jáki templomról beszélni, hiszen épp a kis falusi (Balaton környéki, alföldi) templomok igazítanak bennünket útb igazán (hiszen ezeket inkább magyarok is építették). Az empire például a magyar kúriákban nemzeti stílussá akklimatizálódott. Nem elég tudnunk, mit csináltak a Maulbertschek, hanem azt is: mit csinált a nép. Meg kell szünnie a művészettörténet és etnográfia huzakodásának a falusi művészetek fölött.

Nekünk nincsen Brunelleschink, Michelangelónk, Rembrandtunk, de ahelyett hogy Hildebrandtot, Donnereket próbálunk hiábavalóan magyarítani, tanuljuk meg, hogy nagy művészi korokban a nagy stílus általánossága is nagy érték. A mi öklömnyi egregyi templomocskánk átfórmál, fölemel, s magával együtt remekművé tesz egy egész vidéket... Ilyesmire tanítson meg bennünket a magyar művészettörténet. (...)

## XII. 8.

(...) Ülünk be még valahová egy pohár sörre. Hárman megyünk férfiak, az Andrassy úti volt Wagner étterembe.

Mindjárt szóba kerül a Bach-féle korál, majd a zsoltárok. De szépek is a református zsoltárok! Kérdem, ő melyiket szereti különösen. – Először is a kilencvenediket, aztán az ötvenediket, az elsőt, a huszonharmadikat, a harmincharmadikat, a harmincötödiket („Perelj, Uram, perelőimm!”), a negyven-

kettediket meg a hetvenhetediket. (Ez utóbbit én is nagyon szeretem.) De érzékenyebb területre léptem, semhogy egyhamar elmehessünk róla. Egyáltalán nem lep meg, amikor professzorunk egyszerre csak énekelni kezdi a zsoltárt. Vele tartok.

A söntésben sűrű-forog a pincér, korszók kocognak, zajlik a szokásos élet, és mi a sarokban, mit sem törődve a környezettel, zsoltárt éneklünk. Ritkán láttam meglett férfit ilyen meghatódottan. Hosszú, szép formájú ujjait a halántékához illesztve, kicsit bizonytalankodó, föl-fölerősödő, remegő hangján megkapó odaadással elevenül látomással, zenévé: „Hogy a babiloni vizeknél ültünk”, a „Nosza istenfélő szent hívek”, „Az Úr énnéem őriző pásztorom...” Gyerekkoromban érzem magam újra. Lehet, hogy Kaposmérőben fújtam utoljára: „a nagy bűnnek és bánatnak miatta hegedűnket függesztettük fűzfákra”, de csalhatatlan ösztönrel megtalálom az egymás utáni hangokat, szavakat. S ahogy Jósának, a „katholikus igazhitűnek” megjeleníti Fülepet, falusi templomokban hogyan éneklük a Tebenned bízunk-at, szinte hallom, látom, amint belepirulnak az éneklők, ahogy hatalmasan szárnyal a követelő óhajtás, mintha netán ezt mondaná: „Uram téged tartottunk hajlékunkban!”

A vékony keretű szemüveg alól tisztán, de melegen pillant ránk az öregember kék szeme. A dús bajusz körüli érzékeny mosoly, a szabadon szárnyaló kéz az eddig még nem ismert, eddigieknél is gazdagabb, nyíltabb embert mutatja. Nem törődik az idővel, hogy már ¼ 12-re (!) jár, csak ül, ül közöttük a nyersfa asztal mellett, mint aki tudja, hogy visszahozhatatlan percek ezek.

– S ezt akarják kiirtani! Ez nekik nem kultúra! – Mintha csak külső rendező szerveznél, mozgalmi induló zaja szűrődik be az utcáról. – Ez is zene!

Még kint a járdán is eldúdoljuk a hetvenhetedik zsoltárt: „Az Istenhez az én szómat, emelém kiáltásomat...” Eszembe jutnak a mérei, reggeli könyörgések, amikor az orgona mellett állva előénekesként „súgtam” az igazgató úrnak. Talán naponta énekeltek ezt, s mindig szívesen. A „Mint a szép híves patakra.” szépségét is mintha szavankint izlelném, miközben együtt éneklek a fejfel magasabb férfival a nedves, néptelen aszfalton.

– Amikor még a népnek ez volt az anyanyelve! Mert volt. Amikor még énekeltek otthon kenyérdagasztás mellett, mulatságokon... Az igenis kultúra volt.

#### 1954. V. 14.

Vidéki tanárokról kerül szó, Nagybecskerekéről, ottani atyafiságról. Ismét kijelenti, hogy számára a rokonai kapcsolat nem jelent semmit. Nem érzi.

Gyönyörűen dalolnak a fülemülék, rigók a kertben. No, éppen jókor. Pompás leírást hallunk a madarak magaviseletéről. Kacagatóan beszél a csuszkaról, erről a mulatságos madárról, mely mindig kiejti szájából a tökmagot, mert a fatörzsön rögvest lefele fordul. A tövisszűrő gébics tuskére húzó szenvedélyéről is hallunk kellőképpen kárhóztató kommentárt. A papagájok természetrajzával fejeződik be a madárlélektani okítás. Eulenburg hercegnő Lolo papagájának csodálatos utánzóképesége volt. Egy Hertha nevű énekesnőt valósággal tönkretett azzal, ahogy éneklését utánozta.

Hűvös az idő, de a Fülepet csiholta meleg tart egész hazáig.



Tóbiás Áron interjút készít Fülepet Lajossal, 1955.